

הרב משה סתיו, ר"מ ביישיבה

ניצחון במלחמה בדרך הטבע מול ניצחון בדרך נס

ראשי פרקים:

- א. הסתירה בין המקורות
- ב. כישלון וניצחון - תלוי בביטחון או בדרכי הטבע?
 1. מלחמת העי
 2. מלחמת גדעון במדין
 3. פילגש בגבעה
- ג. היחס בין התורה לדרך הטבע
- ד. סוף דבר

א. הסתירה בין המקורות

אמרו חז"ל (פתיחתא לאיכא רבתי, ל):

זבדי בן לוי פתח: "לא האמינו מלכי ארץ כל ישיבי תבל כי יבא צר ואויב
בְּשִׁעְרֵי יְרוּשָׁלַם" (איכה ד, יב). ארבעה מלכים היו, מה שתבע זה לא תבע זה,
ואלו הן: דוד ואסא ויהושפט וחזקיהו.

דוד אמר: "אֶרְדּוּן אֹיְבֵי וְאַשְׁיִגֶם וְלֹא אָשׁוּב עַד פְּלוֹתֶם" (תהלים יח, לח), אמר
לו הקדוש ברוך הוא: אני עושה כן. הדא הוא דכתיב: "וַיִּכְּסֵם דָּוִד מִהַנְּשֹׁף וְעַד
הָעֶרֶב לְמַחֲרָתָם" (שמואל א' ל, יז)...

עמד אסא ואמר: אני אין בי כח להרוג להם, אלא אני רודף אותם ואתה
עושה. אמר לו: אני עושה, שנאמר: "וַיִּרְדְּפֵם אֱסָא וְהָעָם אֲשֶׁר עִמּוֹ עַד לַגָּרָר
וַיַּפֵּל מִפְּנֵי שֵׁם יְהוָה לְאִין לָהֶם מִחַיָּה, כִּי נִשְׁבְּרוּ לִפְנֵי ה' וְלִפְנֵי מַחְנֵהוּ וַיִּשְׂאוּ שָׁלָל

הַרְבֵּה מְאֹד" (דברי הימים ב' יד, יב), 'לפני אסא' אין כתיב כאן אלא "לפני ה' ולפני מחנהו".

עמד יהושפט ואמר: אני אין בי כח לא להרוג ולא לרדוף, אלא אני אומר שירה ואתה עושה. אמר לו הקדוש ברוך הוא: אני עושה, שנאמר: "וּבָעֵת הַחֲלוּ בְרָנָה וַיִּתְהַלֵּה נְתַן ה' מְאָרְבִּים עַל בְּנֵי עֲמֹן מוֹאָב וְהָר שְׁעֵיר הַבָּאִים לַיהוּדָה וַיִּגְגְּפוּ" (שם כ, כב).

עמד חזקיהו ואמר: אני אין בי כח לא להרוג ולא לרדוף ולא לומר שירה, אלא אני ישן על מטתי ואתה עושה. אמר לו הקדוש ברוך הוא: אני עושה, שנאמר: "וַיְהִי בַלַּיְלָה הַהוּא וַיֵּצֵא מִלְּאָף ה' וַיִּפֶּן בְּמַחְנֵה אֲשׁוּר" (מלכים ב' יט, לה).

מדרש זה מבאר, שמעלה גדולה היא כאשר הצלחה מושגת על ידי ניצחון צבאי יותר מאשר בדרך נס. המדרש סותר את המבואר בכמה מקומות, שהזדקקות לדרך הנהגה צבאית נובעת מירידה בדרגתם של ישראל. כך הוא בתחילת ספר שופטים (ג, ב), שבשל חטאם הוצרכו "לְלַמְּדָם מִלְחָמָה, רַק אֲשֶׁר לְפָנִים לֹא יִדְעוּם". וכן יש מהמפרשים שביארו שזהו חטא בקשת המלך בזמן שמואל, שלא רצו הנהגה השגחית ניסית של שמואל (ראה מלבי"ם שמואל א' ח, ו).

ב. כישלון וניצחון - תלוי בביטחון או בדרכי הטבע?

ננסה לבאר סתירה זאת, ולשם כך נקדים להתבונן בשאלה אחרת.

אחד מעקרונות התורה הוא 'שכר ועונש', שכאשר העם בוטח בה' הוא זוכה להשגחה או להצלחה, וח"ו להיפך. לכאורה השקפה זו אמורה להבליט ש"שְׂקָר הַסּוֹס לְתִשׁוּעָה" (תהילים לג, ז), ומאידך, "עֵין ה' אֶל יִרְאָיו לְמִיַּחֲלִים לְחֹסְדוֹ" (שם, יח). אמנם, בכמה מקומות מצינו להיפך:

1. מלחמת העי

בסיפור מלחמת העי וחטאו של עכן, לאחר התבוסה בניסיון לכבוש את העי, פונה יהושע בן נון לה', וה' עונה לו:

חָטָא יִשְׂרָאֵל וְגַם עֲבָרוּ אֶת בְּרִיתִי אֲשֶׁר צִוִּיתִי אוֹתָם וְגַם לָקְחוּ מִן הַחֶרֶם וְגַם
גָּנְבוּ וְגַם פָּחְשׁוּ וְגַם שָׁמוּ בְכָלֵיהֶם. וְלֹא יָכְלוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל לָקוּם לִפְנֵי אֲבִיֵיהֶם,
עֲרֹךְ יִפְנּוּ לִפְנֵי אֲבִיֵיהֶם כִּי הָיוּ לְחֶרֶם, לֹא אוֹסִיף לְהִיּוֹת עִמָּכֶם אִם לֹא
תִשְׁמְדוּ הַחֶרֶם מִקֶּרְבְּכֶם (יהושע ז, יא-יב).

לאחר בייעור החטא אמר ה' ליהושע: "שִׁים לְךָ אֲרֵב לְעִיר מֵאַחֲרֶיךָ" (שם ח, ב) - הנבואה נותנת עצה צבאית! גם ההוראה לא להקדיש את השלל, לפי חלק מהפרשנים היא כדי למנוע מכשול. יתירה מכון, כל תיאור שתי ניסיונות הכיבוש של העי מוסברות באופן טבעי לחלוטין: בפעם הראשונה היה זלזול בכח האויב ויצאו לקרב כשלושת אלפים חיילים, ובפעם השניה נלקחו שלושים אלף. בקרב הראשון ההתנהלות היתה רשלנית, בלי שום תכנון צבאי והיערכות, והכישלון ברור. בפעם השניה מתואר תכנון מדוייק עם תכסיסי מלחמה שארכם לילה שלם.

באופן זה יש הסבר טבעי לכישלון בפעם הראשונה ולניצחון בשניה. התנ"ך מאריך בכך ולא נותן מקום לטעות.

2. מלחמת גדעון במדין

דוגמא נוספת בגדעון. ה' דורש מגדעון לערוך סינון אחר סינון מצבאו כדי שהניצחון לא יהיה בכוח הרבים: "רַב הָעָם אֲשֶׁר אִתָּךְ מִתַּתִּי אֶת מִדְּיָן בְּיָדְךָ, פֶּן יִתְפָּאֵר עָלַי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר יָדִי הוֹשִׁיעָה לִּי" (שופטים ז, ב).

אמנם, ניתן להסביר את הסינון בהיגיון טבעי: הקריאה לשיבת הירא והחרד, גרמה לאלו שאין להם אומץ (והתגייסו בלי לחשוב יותר מדי), ללכת, ופשר ניסיון המים היה שמי שמקפיד מאוד על תנאי אכילתו וכדומה לא יוכל להיות לוחם ראוי. לאחר הסינון נשארו שלוש מאות חיילים, ואיתם מבצע גדעון תכסיסי מעולה, שמצליח דווקא בגלל מיעוט האנשים (קשה להאמין שהרבה אנשים היו

יכולים להיערך כך בלילה בלי לעורר תשומת לב). אלא שכאמור, לא זהו הנימוק שהתנ"ך נותן¹.

3. פילגש בגבעה

דוגמא שלישית היא סיפור פילגש בגבעה. התנ"ך נותן את הרושם שכישלון בני ישראל על שבט בנימין בשני הימים הראשונים, היה כעונש על שבטחו בכוחם, וביום השלישי ה' מבטיח להם: "אֶתְנַנְנוּ בְיָדְךָ" (שופטים כ, כח).

לכאורה, הפסוקים נותנים גם רושם אחר: ביום הראשון והשני מתואר אספסוף שרץ במעלה הגבעה מול קבוצה מאורגנת של צלפים מיומנים (בתנ"ך מתוארים בני בנימין כקלעים שלא מחטיאים ביד ימין ואף לא בשמאל²), וכמובן מפסיד:

וַיַּעֲרְכוּ אֹתָם אִישׁ יִשְׂרָאֵל מִלְחָמָה אֶל הַגְּבֻעָה, וַיֵּצְאוּ בְנֵי בְנִימִן מִן הַגְּבֻעָה
וַיִּשְׁחִיתוּ בְיִשְׂרָאֵל... וַיִּסְפוּ לַעֲרֹךְ מִלְחָמָה בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר עָרְכוּ שָׁם בַּיּוֹם

¹ אמנם, דברי הלוחמים "חָרַב לָהּ וּלְגִדְעוֹן" (שם, כ. וראה בפסוק יד, בדברי חיילי מדיין) נשמעים כדרך ביניים, המשתפת את נס ומעשי אדם.

² "וַיִּתְּפְקְדוּ בְנֵי בְנִימִן בַּיּוֹם הַהוּא מִהָעָרִים עֶשְׂרִים וְשֵׁשָׁה אֶלֶף אִישׁ שֶׁלֶף חָרַב, לְבַד מֵיִשְׁבֵי הַגְּבֻעָה הַתְּפִקְדוּ שְׁבַע מְאוֹת אִישׁ בַּחוּר. מִכָּל הָעָם הָיָה שְׁבַע מְאוֹת אִישׁ בַּחוּר אֲשֶׁר יָד יָמִינוּ, כָּל זֶה קָלַע בְּאֶבֶן אֶל הַשְּׁעָרָה וְלֹא יָחֻטָּא. וְאִישׁ יִשְׂרָאֵל הַתְּפִקְדוּ לְבַד מִבְּנֵימִן אֲרָבַע מְאוֹת אֶלֶף אִישׁ שֶׁלֶף חָרַב, כָּל זֶה אִישׁ מִלְחָמָה" (שם, טו-ז). משמע שלבנימין היו קלעים ולישראל לא.

אמנם, יתכן שההסבר אינו היותם קלעים טובים כל כך עד ששלטו בשתי הידיים, אלא שבגלל שאיטרות-יד היתה תופעה גנטית מצויה אצל בני בנימין, ובגלל שהחרבות בדרך כלל מעוצבות עבור ימניים וצורת ההכשרה מותאמת עבורן (וכן עד ימינו בימינו, באחיזת קנה סת"ם וברי ברובה), בני בנימין אימנו עצמם כקלעי אבן ודורכי קשת.

כך יוסבר אי החדש באהוד בן גרא בן הימני שחרב בירכו (שופטים ג), שהרי שמאליים לא נושאים חרב. כך יוסברו עניינים רבים בספר שמואל: יונתן מוגדר כקשת (שמואל ב' א, כב), וכאשר מסופר שהוא אוחז בחרב, צריכים ללכת אחריו כדי לוודא הריגה (שם א' יד, ג); שאול מחטיא את דוד (שלושה פעמים) ואת יונתן בהטלות החנית (א' יח, יא; יט, י; כ, לג), כלי שכנראה לא היה מיומן בו; לאחר הריגת שאול ויונתן (בקרבו בו הכבידו האויב בעזרת המורים בקשת. שמואל א' לא, ג), דוד מחליט ללמד קשת גם את בני יהודה (ב' א, יח) - למלא את החלל. כך יובנו הבדלי התפקידים בין יהודה לבנימין: "וַיְהִי לְאַסָּא חַיִל נְשֹׂא צֶנֶה וְרִמַח מִיְהוּדָה שֶׁלֶשׁ מְאוֹת אֶלֶף, וּמִבְּנֵימִן נְשֹׂאֵי מִגֵּן וְדָרְכֵי קֶשֶׁת מְאֹתִים וְשִׁמוֹנִים אֶלֶף" (דברי הימים ב' יד, ז), וכן "וַיְהִיוּ בְנֵי אוּלָם אֲנָשִׁים גְּבֻרֵי חַיִל דְּרָכֵי קֶשֶׁת, וּמִרְדֵּים בָּנִים וּבְנֵי בָנִים מֵאָה וְחַמְשִׁים, כָּל אֵלֶּה מִבְּנֵי בְנִימִן" (שם א' ח, מ).

הִרְאִישׁוּן... וַיִּקְרְבוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל בְּנֵי בְנֵימִן בַּיּוֹם הַשְּׁנִי, וַיֵּצֵא בְנֵימִן לִקְרֹאתָם מִן הַגְּבֻעָה בַּיּוֹם הַשְּׁנִי וַיִּשְׁחִיתוּ בְּבְנֵי יִשְׂרָאֵל (שם, כ-כה).

ואילו ביום השלישי מנהלים בני ישראל מערכה צבאית מאורגנת הכוללת מארב והתעיה:

וַיֵּשֶׁם יִשְׂרָאֵל אֲרָבִים אֶל הַגְּבֻעָה סָבִיב. וַיַּעֲלוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל בְּנֵי בְנֵימִן בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וַיַּעֲרְכוּ אֶל הַגְּבֻעָה כְּפַעַם כְּפַעַם. וַיֵּצֵאוּ בְנֵי בְנֵימִן לִקְרֹאת הָעָם הַנִּתְקוּ מִן הָעִיר וַיַּחֲלוּ לְהַכּוֹת מִהָעַם הַלְּלִים כְּפַעַם כְּפַעַם... וַיֹּאמְרוּ בְנֵי בְנֵימִן נִגְפִים הֵם לְפָנֵינוּ כְּבָרָאשְׁנָה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אָמְרוּ נְנוּסָה וַנִּתְקַנְהוּ מִן הָעִיר אֶל הַמְּסֻלוֹת. וְכָל אִישׁ יִשְׂרָאֵל קָמוּ מִמְּקוֹמוֹ וַיַּעֲרְכוּ בְּבַעַל תְּמָר וְאַרְבַּב יִשְׂרָאֵל מִגִּיחַ מִמְּקוֹמוֹ מִמַּעַרְהַ גְּבַע... וְהֵם לֹא יָדְעוּ כִּי נִגְעַת עָלֵיהֶם הָרָעָה. וַיִּגַּף ה' אֶת בְּנֵימִן לְפָנֵי יִשְׂרָאֵל (כט-לה).

ג. היחס בין התורה לדרך הטבע

התשובה נעוצה ביחס שבין התורה לטבע.

נחלקו חכמי התורה האם המצוות משלימות את האדם בדרך הטבע או בשלימות רוחנית (ראה למשל במורה הנבוכים ג, כז ובתפארת ישראל למהר"ל, ו). מהתבוננות בפסוקי התורה ובדברי קדמונינו נראה ששניהם אמת - ולא רק בגלל שרצון ה' להיטיב בכל דבר, אלא היות שבורא העולם הוא זה שנתן התורה, והיא חכמת הבורא, הרי שהיא משמשת להשלמת האדם והחברה באופן המתוקן ביותר. לכן, עזיבת התורה משפילה את האדם והופכתו לבעל חיים, שיחד עם אבדן צורת צלם האלוהים שבו הוא מאבד את הבנתו הטובה.

כך אמר משה רבנו:

רְאֵה לַפְּדוּתִי אֶתְכֶם חֲקִים וּמִשְׁפָּטִים כַּאֲשֶׁר צִוִּי ה' אֱלֹהֵי לַעֲשׂוֹת כֵּן בְּקִרְבִּי הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם בָּאִים לְשִׁמְחָה לְרִשְׁתָּהּ: וַיִּשְׁמְרֶתֶם וַעֲשִׂיתֶם כִּי הוּא חֻמַּתְכֶם וּבִינְתְּכֶם לְעֵינֵי הָעַמִּים אֲשֶׁר יִשְׁמְעוּן אֶת כָּל הַחֲקִים הָאֵלֶּה וְאָמְרוּ רַק עִם חֶכְם וְנִבּוֹן הַגּוֹי הַגָּדוֹל הַזֶּה: כִּי מִי גוֹי גָּדוֹל אֲשֶׁר לוֹ אֱלֹהִים קְרִבִּים אֵלָיו כֹּה

אֱלֹהֵינוּ בְּכָל קְרָאָנוּ אֵלָיו: וּמִי גֹי גָדוֹל אֲשֶׁר לוֹ חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים צְדִיקִים כָּכָל
הַתּוֹרָה הַזֹּאת אֲשֶׁר אֲנֹכִי נֹתֵן לְפָנֶיכֶם הַיּוֹם (דברים ד, ה-ח).

הרי כלל בדבריו את יופי החוקים, שעל ידו מתפעלים האומות מהחכמה שבצדק והמשפט הישראלי וגם מהצלחתם בקשר עם ה'.

וכך ביאר הרמב"ם (הלכות מלכים ג, א-ה) את הנהגת המלך, שאסור בשתיה דרך שכרה, בריבוי נכסים מיותר ובנהיה אחר נשים, אלא יהיה עוסק בתורה ובצרכי ישראל ביום ובלילה ללא הפסק - "שלבן הוא לב כל קהל ישראל, לפיכך דבקו הכתוב בתורה יתר משאר העם".

כמו שהדריך ה' את יהושע, שעל ידי שינון ולימוד התורה, השליט מצליח: "לֹא יִמּוֹשׁ סֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה מִפִּיךָ וְהִגִּיתָ בוֹ יוֹמָם וְלַיְלָה, לְמַעַן תִּשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת כְּכֹל הַפְּתוּב בּוֹ, כִּי אַז תִּצְלִיחַ אֶת דְּרָכְךָ וְאֶז תִּשְׁפִּיל" (יהושע א, ח).

כאשר כלל ישראל דבקים בתורה, היא נהפכת בקרבם ל'תורת חיים' והשלמות הרוחנית מאירה בם, דבר שמתבטא בכל קומת האדם. דרגה זו של 'קוממיות', המבטאת את כל קומות האדם, מופיע בפרשת בחוקותי כהמשך לעמל התורה (ויקרא כו, יג, ובשאר הפרק), ובברכת אהבה רבה העוסקת בשלמות השגתה.

אולם, כשאין התבוננות מושלמת ועדיין ראוי העם להצלחה, הרי שמשלת לבת בשלמות קומת העם התערבות חיצונית, כאב המממן את בניו שעדיין אינם עומדים על רגליהם - זוהי הנהגת הנס. גם פניה אל ה', כשאינה משולבת בשלמות, יש בה משום עזות - "נִתְּנָה עָלַי בְּקוֹלָהּ עַל פִּי שְׁנֵאתִיהָ" (ירמיה יב, ח), שנאמר על שליח ציבור שאינו הגון (תענית טז ע"ב), ונאמר על בני עלי שהביאו את הארון למחנה פלישתים (ילקוט שמעוני שמואל א', רמז קג).

גם האמונה בניסים, כשאין בה הכרה באמיתות עבודת ה', מקבלת מעמד של כישוף - לכן חזקיהו מפחד אפילו להתפלל. מצינו בתורה שמזהירה גם מפני הטעות של "וְאִמְרַת בְּלִבְכֶם כְּחִי וְעַצְם יְדִי עֲשֵׂה לִי אֶת הַחֵיל הַזֶּה" (דברים ח, יז), ובהמשך הפרשה מפני המחשבה "בְּצַדִּיקְתִּי הִבִּיאֲנִי ה' לְרִשְׁתָּ אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת" (ט, ד). התפיסה שהצלחת בני ישראל הינה בדרך הטבע היא טעות המובילה

לכפירה, וגם השקפה שה' מסייע לאדם כי 'מגיע לו', באופן שלא יביא את האדם לקרבת ה', אינה אמיתית.

ד. סוף דבר

מתוך מבוכת הזמן, כאשר רואים שישנה סייעתא דשמיא לכבשה המוקפת בשבעים זאבים, ומאיך ישנו מחיר כבד הנובע מתוך הסתר פנים, מתפללים אנו לרוח ה' שתופיע בקרבנו, ככתוב:

בַּיּוֹם הַהוּא יְהִי ה' צְבָאוֹת לְעֵטְרַת צְבִי וְלִצְפִירַת תְּפִאָרָה לְשָׂאֵר עַמּוֹ. וְלְרוּחַ
מְשֻׁפָּט לַיּוֹשֵׁב עַל הַמְּשֻׁפָּט וְלַגְבוּרָה מְשִׁיבֵי מְלַחְמָה שְׂעֵרָה (ישעיה כח, ה-ו).